

ПИТАННЯ ПІДСЛІДНОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

КОВАЛЕНКО Євгеній Валерійович - кандидат юридичних наук, доцент, професор спеціальної кафедри № 2 ІШЮК для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

ПЛЕТНЬОВ Олег Вікторович - кандидат юридичних наук, доцент, професор спеціальної кафедри № 2 ІШЮК для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

DOI 10.32782/EP.2022.1.30

Запропонована стаття присвячена вивченню питання підслідності кримінальних проваджень Служби безпеки України.

Підслідність – це врегульована законом сукупність ознак кримінального провадження, на підставі яких конкретне кримінальне провадження підлягає розслідуванню тим чи іншим органом досудового розслідування. Саме правила про підслідність обумовлюють правильний розподіл кримінальних проваджень як між окремими органами досудового розслідування, так і між окремими підрозділами в одному органі досудового розслідування.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», до Закону України «Про Службу безпеки України» було внесено низку змін, серед яких: у статті 2: у частині першій слово «економічного» було виключено; у частині другій слова «тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки» замінено словом «тероризму». Відтак, Службу безпеки України було позбавлено не притаманних такого роду інституціям функцій у сфері захисту економіки та ін.

У березні 2022 р. було прийнято та введено в дію Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». Саме у ньому було закріплено чинні на сьогодні зміни до ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України, які відобразили нове, значно вужче, коло кримінальних право-

порушень, досудове розслідування щодо яких здійснюють слідчі Служби безпеки України.

Постановка проблеми

Служба безпеки України - державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України.

На Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Згідно п. 3 ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» остання зобов'язана виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховують-

ся у зв'язку із вчиненням зазначених кримінальних правопорушень.

Стан дослідження

Питаннями інституту підслідності займалося багато вчених. Серед тих, хто зробив найбільший внесок, можна виокремити В. Гончаренка, В. Нора, В. Коваленка, Л. Удалову та інших. Водночас спеціалізації конкретних суб'єктів розслідування дотепер залишається не досить дослідженою, а зроблені висновки дискусійними, особливо враховуючи зміни, які відбулись у згаданій сфері протягом останнього часу.

Метою цієї статті є вивчення питання підслідності кримінальних проваджень Службі безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Підслідність – це врегульована законом сукупність ознак кримінального провадження, на підставі яких конкретне кримінальне провадження підлягає розслідуванню тим чи іншим органом досудового розслідування. Саме правила про підслідність обумовлюють правильний розподіл кримінальних проваджень як між окремими органами досудового розслідування, так і між окремими підрозділами в одному органі досудового розслідування.

Варто наголосити, що в науці кримінального процесу України немає єдиного підходу до визначення терміну «підслідність». Одна група авторів вважає, що вона відбувається з посиланням на види (предметна, відомча, територіальна тощо); друга – за основу беруться встановлені законом властивості кримінального провадження; третя – ознаки кримінального провадження; четверта – враховуються повноваження органів досудового розслідування [1, с. 212].

Так, наприклад, Ю. Аленін під поняттям «підсудність» розуміє «сукупність встановлених законом ознак кримінального провадження, відповідно до яких воно належить до відання того чи іншого органу досудового розслідування» [2, с. 391].

Ю. Грошевой та О. Капліна під нею вбачають «сукупність встановлених законом

ознак кримінального провадження, відповідно до яких воно належить до відання певного органу досудового розслідування [3, с. 214]».

Спеціалізовані видання та публікації з кримінального процесу, зокрема ті, у яких автори безпосередньо розглядають інститут підслідності, дає змогу сформулювати висновок, що релевантними точками зору у науці кримінального процесу є: орган досудового розслідування, слідчий якого буде уповноважений на проведення досудового розслідування, визначається або з урахуванням кількох критеріїв (предметна, персональна, територіальна підслідність та за зв'язком кримінальних проваджень), або з урахуванням мети та локальних завдань, які поставлені безпосередньо перед правоохоронним органом та представником якого є слідчий, тобто персональна підслідність [4, с. 204]. Водночас ці висновки не повною мірою співпадають із законодавчими критеріями нинішнього встановлення підслідності у кримінальному провадженні України. Йдеться про ДБР та НАБУ, для детективів і слідчих яких підслідність визначена з урахуванням мети та завдань, які безпосередньо поставлені перед цими правоохоронними органами [5, с. 285].

У науці кримінального процесуального права розрізняють 5 видів підслідності: предметну (родову), персональну, альтернативну, за зв'язком справ і територіальну (місцеву).

За предметною підслідністю орган, який здійснюватиме кримінальне провадження, визначається за характером вчиненого кримінального правопорушення, його кваліфікації. За цією ознакою розмежується компетенція в частині розслідування між різними органами.

Персональна підслідність визначається суб'єктом кримінального правопорушення.

Альтернативна підслідність означає, що слідство проводить той орган, який порушив кримінальне провадження.

Підслідність за зв'язком справ застосовується тоді, коли розслідування одного чи кількох кримінальних проваджень пов'язане з розслідуванням іншого кримінального провадження.

Територіальна підслідність визначає, слідчий якого саме адміністративного району (області) повинен вести дане кримінальне провадження [6].

Що ж передувало нині чинним змінам і що саме змінилось у питаннях підсудності кримінальних правопорушень Службі безпеки України?

В оригінальній редакції ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України», на Службу безпеки України покладалося у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб. До завдань Служби безпеки України також входили попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Відповідала їй суті й ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України.

Реформа Служби безпеки України стартувала у 2019 р. з розробки нового законопроекту про Службу безпеки України. Її основна мета – закріпити нові пріоритети в роботі та зробити СБУ більш ефективною. Реформа має на меті надати службі дієві механізми для того, аби краще реагувати на загрози, які постають у сучасному світі. Зокрема, успішно протистояти гібридній війні з боку Російської Федерації.

З метою реформування СБУ та позбавлення останньої невласних її функцій, було розроблено та винесено на обговорення Проект Закону № 3196-д «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України» [7].

Не зважаючи на існуючі в згаданому законопроекті прогресивні положення, однозначного схвалення він не отримав, ставши

темою дискусій як науковців, так і практиків.

Так, наприклад, Костянтин Кривенко, адвокат ЮФ «Ілляшев та Партнери», нагадує, що СБУ за час свого існування у свідомості суспільства перетворилася зі спецслужби, що покликана захищати державні інтереси, на силову структуру, яка «кошмарить» бізнес та окремих громадян. Щоб виправити ситуацію, держава задекларувала обмеження повноважень СБУ, зокрема шляхом ліквідації слідчих та оперативних підрозділів, які здійснювали оперативно-розшукові заходи в рамках розслідування кримінальних правопорушень економічної спрямованості та у сфері службової діяльності [8].

Адвокат Олег Слободяник, старший партнер АО «Слободяник та Слободяник», зазначає, що реформа Служби безпеки України відбудеться, оскільки вона повинна: припинити виконання спецслужбою невласних функцій щодо боротьби з економічною злочинністю та корупцією; дозволити їй зосередитися на контррозвідувальній діяльності, боротьбі з тероризмом, забезпеченні кібербезпеки, захисті державного суверенітету та територіальної цілісності, охороні державної таємниці тощо [8].

На перший з названих О. Слободяником пунктів реформ звертає увагу й Подання до законопроекту від 21 жовтня 2020 р., де зазначається, що «у проекті пропонується виключити СБУ із Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Таким чином буде ліквідовано спеціальні підрозділи СБУ по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю. Натомість можливість протидіяти організованій та транснаціональній злочинності передбачено з позицій протидії розвідувально-підривної діяльності на шкоду Україні».

Загалом ключовим у проекті мала стати ліквідація спеціальних підрозділів СБУ з боротьби з корупцією та організованою злочинністю.

Згаданий законопроект так і не було прийнято, проте деякі його ідеї все ж отримали своє відображення у законодавстві.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», до Закону України «Про Службу безпеки України» було внесено низку змін, серед яких: у статті 2: у частині першій слово «економічного» було виключено; у частині другій слова «тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки» замінено словом «тероризму». Відтак, Службу безпеки України було позбавлено не притаманних такого роду інституціям функцій у сфері захисту економіки та ін.

У березні 2022 р. було прийнято та введено в дію Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [9]. Саме у ньому було закріплено чинні на сьогодні зміни до ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України, які відобразили нове, значно вужче, коло кримінальних правопорушень, досудове розслідування щодо яких здійснюють слідчі Служби безпеки України.

Згідно ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України, слідчі органи безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»), 110² («Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»), 111 («Державна зрада»), 111¹ («Колабораційна діяльність»), 111² («Пособництво державі-агресору»), 112 («Посягання на життя державного чи громадського діяча»), 113 («Диверсія»), 114 («Шпигунство»), 114¹ («Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань»), 114² («Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Зброй-

них Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»), 201 («Контрабанда»), 201¹ («Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України»), 258-258⁵ («Терористичний акт», «Втягнення у вчинення терористичного акту», «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», «Створення терористичної групи чи терористичної організації», «Сприяння вчиненню терористичного акту», «Фінансування тероризму») 265¹ («Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію»), 305 («Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів»), 328 («Розголошення державної таємниці»), 329 («Втрата документів, що містять державну таємницю»), 330 («Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни»), 332¹ («Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї»), 332² («Незаконне перетинання державного кордону України»), 333 («Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю»), 334 («Порушення правил міжнародних польотів»), 359 («Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації»), 422 («Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості»), 435¹ («Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»), 436 («Пропаганда війни»), 436² («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти

України, глорифікація її учасників»), 437 («Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»), 438 («Порушення законів та звичаїв війни»), 439 («Застосування зброї масового знищення»), 440 («Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення»), 441 («Екоцид»), 442 («Геноцид»), 443 («Посягання на життя представника іноземної держави»), 444 («Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист»), 446 («Піратство»), 447 («Найманство») Кримінального кодексу України [10].

Якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 328 («Розголошення державної таємниці»), 329 («Втрата документів, що містять державну таємницю»), 422 («Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості») Кримінального кодексу України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364 («Зловживання владою або службовим становищем»), 365 («Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу»), 366 («Службове підроблення»), 367 («Службова недбалість»), 425 («Недбале ставлення до військової служби»), 426 («Бездіяльність військової влади») Кримінального кодексу України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено згідно з цією статтею до підслідності Національного антикорупційного бюро України [10].

Висновки

Підсумовуючи, можна констатувати, що, не зважаючи на поки що не прийняття повноцінного нормативно-правового акту, присвяченого питанням реформування Служби безпеки України, у частині реформування кола підслідних їй кримінальних

правопорушень вдалося зробити значний поступальний крок. Відтак, вдалося виключити не притаманні такого роду інституціям кримінальні правопорушення (в першу чергу – в економічній сфері), фактично обмеживши її діяльність сферою державної безпеки.

Література

1. Омаров А. Поняття «підслідність» у кримінальному провадженні: проблема визначення. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. Ч. 1. С. 211-214.
2. Аленін Ю. Кримінально-процесуальне право України. Х. : Одиссей, 2016. 816 с.
3. Кримінальний процес / За ред. Ю. Грошевой, О. Капліна. Х. : Право, 2010. 608 с.
4. Семенюта І. Встановлення підслідності у кримінальному провадженні України: теоретичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 202-205.
5. Семенюта І. Законодавчі критерії визначення підслідності у кримінальному процесі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 285-287.
6. Поняття і види підслідності. URL : <https://studfile.net/preview/5535897/>
7. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України». URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70243
8. Солодко Є. Реформа СБУ: у пошуках балансу потреб захисту нацбезпеки та прав людини. URL : <https://sk.ua/uk/publications-uk/reforma-sbu-u-poshukakh-balansu-potreb-z/>
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n28>.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.

SUMMARY

The proposed article is devoted to the study of the question of the accountability of criminal proceedings to the Security Service of Ukraine.

Investigation is a legally regulated set of features of a criminal proceeding, on the basis of which a specific criminal proceeding is subject to investigation by one or another pre-trial investigation body. It is the rules on liability that determine the correct distribution of criminal proceedings both between separate bodies of pre-trial investigation and between separate divisions within the same body of pre-trial investigation.

In the science of criminal procedural law, 5 types of jurisdiction are distinguished: subject (generic), personal, alternative, by connection of cases and territorial (local).

According to the subject matter, the body that will carry out criminal proceedings is determined by the nature of the committed criminal offense and its qualifications. According to this feature, the competence in the part of the investigation is demarcated between different bodies.

Personal liability is determined by the subject of the criminal offense.

Alternative investigation means that the investigation is carried out by the body that initiated the criminal proceedings.

Jurisdiction based on connection of cases is applied when the investigation of one or more criminal proceedings is connected with the investigation of another criminal proceeding.

Territorial jurisdiction determines the investigator of which administrative district (region) should conduct a given criminal proceeding.

In connection with the adoption of the Law of Ukraine «On the Bureau of Economic Security of Ukraine», a number of changes were made to the Law of Ukraine «On the Security Service of Ukraine», including: in Article 2: in the first part, the word «economic» was deleted; in the second part, the word «terrorism, corruption and organized criminal activity in the sphere of management and economy» is replaced by the word «terrorism». Therefore, the Security Service of Ukraine was deprived of functions in the sphere of protection of the economy, etc., which are not inherent in such institutions.

In March 2022, the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Criminal Liability for the Production and Distribution of Prohibited Information Products» was adopted and put into effect. It was in it that the currently valid changes to Part 2 of Art. 216 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which reflected a new, much narrower range of criminal offenses, which are being investigated by the investigators of the Security Service of Ukraine.

It was established that, despite the lack of adoption of a full-fledged normative-legal act devoted to the issues of reforming the Security Service of Ukraine, a significant step forward was made in terms of reforming the range of criminal offenses investigated by it. Therefore, it was possible to exclude criminal offenses that are not inherent in such institutions (primarily in the economic sphere), effectively limiting its activities to the sphere of state security.